

EFEKTI RADA NASTAVNOG OSOBLJA U PREVENCIJI NASILJA

Šejla Bjelopolja Pedagoški fakultet Univerziteta u Bihaću³⁵²

Arijana Midžić Pedagoški fakultet Univerziteta u Bihaću³⁵³

Sažetak: Razumijevanje odnosa svjesnih i nesvjesnih procesa koji se odvijaju unutar čovjekovog uma pomoću kojih se izražavaju određena pozitivna ili negativna ponašanja, implicitna ili eksplicitna - predstavlja područje istraživanja mnogih nauka. Buđenjem svijesti posebno u posljednjih petnaest godina akcenat se stavlja na uzroke ponašanja koja diskriminiraju po bilo kojoj osnovi i ukazuju na potrebu razvijanja boljih socijalnih odnosa na temelju ravnopravnosti, tolerancije, čovjekoljublja i isti su intencijom brojnih školskih programa. Škola i druge institucije koncipirane su tako da predstavljaju resurs društvu, pa čak i onda kada isto modeluje neprihvatljive oblike ponašanja budućim generacijama. Odgojno-obrazovni sistem djeluje interventnim i preventivnim programima radi preveniranja ovih oblika ponašanja dok djeca istodobno usvajaju raznovrsne predrasudne i stereotipne modele ponašanja, izgrađujući stavove o drugima, čak i onda kada "te druge" nikada nisu sreli. Implicira da kompetitivna sredina, nedostatak saradnje, pasivnost i sankcionisanje kritičkog mišljenja predstavlja pogodno tlo za diskriminaciju svih kategorija društva te da načinom rada heterogene skupine nastavnog osoblja, ni škola nije imuna na nedostatak kvalitete. U radu se upravo bavimo procjenom jačine djelovanja kvalitete rada nastavnika i stručnih saradnika i to onih, fokusiranih na prevenciju neprihvatljivih obrazaca ponašanja kroz minimum tj. samo sedam radionica stručnih saradnika i nastavnika. Pred test i post test obuhvataju 246 učenika različitih uzrasta iz osnovnih i srednjih škola i 147 radionica od strane 21 nastavnika/stručnog saradnika. Rezultati govore u prilog potreba za intervencijama u slučajevima pojave nasilja u školama, te o promjenama ponašanja učenika prilikom rješavanja problema u situacijama prije i poslije učestvovanja u radionicama Programa. Više od 50% odgovora nastavnika i saradnika govore u prilog pozitivnih efekata nakon primjene sedam radionica. Rad je empirijskog karaktera zasnovan na imenovanju pojava koje ugrožavaju kvalitet (su)života, a koje djeca internalizuju u budućim ponašanjima, te nudi smjernice za uspostavljanje prakse bazirane na obrazovanju koje poziva na mir u svim aspektima života trenutnih i budućih generacija.

Ključne riječi: društveno-neprihvatljivi oblici ponašanja, djeca u sukobu sa zakonom, prevencija nasilja.

Teorijski pristup problemu istraživanja

Osnovna polazišta

Analizom literature koja se bavi fenomenom i prevencijom "društveno neprihvatljivog" ponašanja, mogu se uočiti različiti termini kao što su: društveno neprihvatljivo ponašanje, društvena neprilagođenost, loše društveno ponašanje, devijantno ponašanje, delikventno ponašanje, asocijalno ponašanje/antisocijalno ponašanje, socijalno neprilagođeno ponašanje, kažnjivo ponašanje, nasilno ponašanje, rizično ponašanje. Istovremeno svaki od navedenih oblika podrazumijeva različite oblike poteškoća u ponašanju maloljetne osobe počevši od eskaliranja ponašanja u porodici, školi pa do onih

---

³⁵² bjelopolja@hotmai.com

³⁵³ ari_jana_91@windowslive.com

koja podrazumijevaju sukob sa zakonom (Miljković, 2004). Primjećujemo da autori isti pojam različito koriste, ali slično operacionaliziraju. Naprimjer, Petrović i Gorazd (2008) koriste termin *devijantno ponašanje i kažnjivo ponašanje* - pod prvim podrazumijevaju ponašanje koje neka skupina ili društvo u cjelini smatra za neuobičajena, štetna, nemoralna, asocijalna, za društvo opasna, a pod drugim samo zajedničko ime za disciplinske presteupe, prekršaje i krivična djela, koja su u pravnom poretku skupine ili kategorije kažnjivih ponašanja; Pehar (2008) klasificira napadanje, tuču, nasilnost, ubijanje, okrutnost, odbijanje poslušnosti u karakteristike *asocijalnog, antisocijalnog i atipičnog oblika ponašanja*; Bošković (2006) operacionalizira maloljetničku delikvenciju kao vrstu prestupništva tj. pojavu socijalno neprilagođenog ponašanja posebne populacione strukture stanovništva, koja se više ne smatra djecom, ali u razvoju nije dostigla razvoj punoljetstva (djeca, mlađi maloljetnici od 14-16 godina, stariji maloljetnici od 16-18 godina).

Navedene pojmove pronalazimo i u kontekstu pojavnih oblika nasilja među djecom i mladima kojim se prema općeprihvaćenoj definiciji (Protokol o postupanju u slučaju nasilja koje uključuje djecu, 2013) smatra svako namjerno fizičko i psihičko nasilno ponašanje usmjereno prema djeci i mladima od strane njihovih vršnjaka učinjeno s ciljem povrjeđivanja, a koje se ovisno o mjestu izvršenja, može razlikovati po obliku, težini, intenzitetu i vremenskom trajanju i koje uključuje ponavljanje istog obrasca i odražava neravnopravan odnos snaga (jači protiv slabijih ili grupa protiv pojedinca) i koje za posljedicu ima ugrožavanje zdravlja, razvoja i dostojanstva ličnosti žrtve. Društveno neprihvatljivo ponašanje mladih je termin koji u ovom radu koristimo, ali se preporučuju i termini koji imaju za cilj izbjegavanje stigmatizacije djeteta/mladih. Bit je da preusmjerimo akcenat na ponašanje, a ne na stigmatiziranje djeteta. Prateći primjenu pedagoški prihvatljive terminologije Bjelopoljač i Kafedžić (2018: 178) zaključuju da se „termini za primjereno oslovljavanje osoba mijenjaju. Međutim, vidljivo je da se stav prema određenoj grupi ljudi odražava već u nazivu kojim ih se oslovljava. Nejednak tretman počinje već u imenu kojim je određena osoba nazvana... i time je cjelokupna osobnost svedena na određeni „nedostatak“, umjesto da je doživljena kao osoba koja ima neke teškoće, ali ujedno ima i sposobnosti, želje i potrebe poput svih drugih ljudi. Dakle, riječi koje se koriste direktno utječu na kreiranje stava prema osobama koje se imenuju ovim i sličnim terminima.“

Primjenjenu terminologiju u radu sa djecom i mladima možemo posmatrati i kao internalizovane vrijednosti koje će činiti odrednice u radu stručnjaka na prevenciji, sprečavanju, otkrivanju i suzbijanju pojavnih oblika nasilja, ali ujedno i karakteristiku ukupne kvalitete pedagoškog rada. U radu se upravo bavimo analizom moći preventivnih aktivnosti nastavnog osoblja (nastavnici i stručni saradnici) kroz praćenje efekata kvalitete minimum sedam radionica koje intencionalno podrazumijevaju pedagoški usmjerenu terminologiju i međusobno osnaživanje kao odgovor na temu prevencije nasilja.

Uzroci društveno neprihvatljivog ponašanja djece i mladih

O uzrocima ponašanja kao i onih koja posljedično rezultiraju “sukobom sa zakonom“ postoji mnogo teorija koje je potrebno holistički sagledati uz interdisciplinarni pristup. Uzroci su mnogostruki, uslovljeni prije svega, psihološkim faktorima razvoja mlade ličnosti, socijalnim faktorima ili kontekstom uslova u kojima se osoba nalazi, pedagoškim poput funkcionalnosti odnosa između pojedinca i članova zajednice u kojoj obitava i prisutnih odgojnih stilova. U stručnoj literaturi (vidjeti u Bošković, 2006., Bujanović, 2007., Bjelopoljač, Kozlica, 2015) se prihvata podjela etimoloških faktora na egzogene ili spoljne koji se odnose na socio-kulturološke uslove života poput škole, porodice, stanovanja, grupe vršnjaka, medija, slobodnog vremena i sl. i endogene ili unutrašnje (emocije, karakter, temperament, inteligencija i sl). Prema ovoj klasifikaciji unutrašnji faktori su vezani za ličnost maloljetnika, poteškoće i probleme u njegovom sazrijevanju, a koji uključuje nedostatak socio-emocionalnih kompetencija poput samokontrole, samopoštovanja, samopouzdanja..., te samim tim i psihološke ili emocionalne teškoće usljed reakcija. Što se tiče spoljnih uzroka misli se na socio-ekonomske prilike poput siromaštva, nezaposlenosti, migracija, funkcionalnih odnosa između članova obitelji, načina korištenja slobodnog vremena, utjecaja masovnih medija i druge. Uzimajući u obzir bilo koji od uzroka tj. razloga koji predstavljaju teškoću ili pritisak na život pojedinca u smislu da direktno ugrožavaju zadovoljenje njegovih osnovnih životnih potreba (preživljavanje/opstanak) ili

psiholoških (potrebe za pripadanjem, sigurnošću, ljubavlju...), razumljivo je da isti uzrokuju osjećanja. Ukoliko su ta osjećanja ugodna (sreća, ljubav, ushićenje...) ili neugodna (naprimjer. strah, tuga, razočarenje...) sasvim razumljivo je da će se reakcija pojedinca (u ovisnosti od situacije u kojoj se nalazi) razlikovati kao birano ponašanje, jer isto predstavlja odgovor na izazov situacije u kojoj se nalazi. Taj odgovor/ponašanje se razlikuje u ovisnosti od kapaciteta resursa (unutarnjih ili vanjskih) koje u datom momentu osoba koristi. Društvo ovakve reakcije opisuje: za prvi slučaj kao društveno prihvatljivo, za drugi kao društveno neprihvatljivo i nerijetko drugi slučaj svede na tretman pojedinca koji nije birao uzroke situacije na koju odgovara. Becker (1963) za pojavu društveno neprihvatljivog ponašanja zaključuje da nipošto pojedinac nije jedini odgovoran u interakciji sa društvom koje ove konstelacije ne može biti oslobođeno, jer suštinski, pojava društveno neprihvatljivog ponašanja ukazuje na činjenicu da je društvo sa svojim institucijama propustilo reagovati na signale koje je mlada osoba slala porodici, školi, vršnjacima...tražeći pomoć i podršku kada je imala problem (prije nego što je došlo do većih posljedica). Ovaj fenomen reakcije društva je objasnio i Ryan u svojoj teoriji *Okrivi okrivljenog*. To je teorija po kojoj se korijeni socijalnih problema smještaju u onog ko trpi posljedice, a ne u karakteristike uslova u kojima se živi (Ryan, 1976). Označena osoba u konačnici biva obilježena kao uzrokom posljedica koje je izazvala ponašanjem, a kao pojedinac označena terminom „neprikladna“. Tako se problemi objašnjavaju/rješavaju bez mijenjanja uslova koji ih stvaraju kroz sljedeće korake:

- *definira se problem i populacija koja je njim pogođena* (npr: NN djeca su neuspješna u školi i često je napuštaju),
- *upoređuju se vrijednosni sistem, kultura i specifična ponašanja populacije koja ima problem i one koja ga nema*, često na osnovu stereotipa (npr. NN populacija cijeni slobodu, nisu navikli da rade, nije im stalo do obrazovanja, odgojno su zapušteni).
- *uzrok problema se smješta u različitosti koje postoje između populacije koja ima problem i koja ga nema* (djeca imaju problem zato što njihovim roditeljima nije stalo do toga da se oni školuju – ne uzima se u obzir da su i sami neobrazovani, da ne vide smisao u školovanju svoje djece jer ne mogu da se zaposle, nemaju novac za knjige i odjeću i tome slično).
- *započinju se akcije koje mijenjaju pogođenu populaciju*, npr. *odnosi u porodici, izbacuje se njihov jezik, kultura i običaji i uče se ponašanju koje je karakteristično za one koji taj „problem nemaju“* (upisuju se u specijalne škole da bi im se olakšalo, na roditelje se vrši pritisak da daju djecu u škole, a ne vodi se računa o tome da djeca ne znaju jezik na kome se školuju, da nemaju osnovna predznanja potrebna za školovanje, da su uplašena i da se plaše odbacivanja).

Ova teorija je jako zastupljena i često se koristi nesvjesno. Školsko okruženje je sredina koja podržava takmičarski usmjeren sistem. On se bazira na uvjerenju da je za uspjeh ili neuspjeh u životu odgovoran isključivo pojedinac i da svi imaju podjednake šanse za uspjeh ili neuspjeh, pri tome se zanemaruju lične karakteristike pojedinca ili aspekti grupnog identiteta koji ga također oblikuju (rasa, klasa, rod i slično). Od izuzetnog je značaja postojanje svijesti o tome da sva djeca nemaju iste startne pozicije pri polasku u školu i da od tih startnih pozicija u velikoj mjeri zavisi njihov kasniji uspjeh u školovanju, kao i odnos prema obrazovanju. Na drugoj strani, proaktivni pojedinci populacije nastavnog osoblja realizuju preventivne programe prevencije nasilja oslanjajući se na mogućnost utjecaja i internalizacije pozitivnih životnih vrijednosti, modelujući vlastitim, kao i cjelokupnim pedagoškim radom, ponašanje djeteta i/ili mladih u društveno prihvatljivo. Međutim, šta radimo i s kojom namjerom ne znači i garanciju kvaliteta tj. kako radimo. Sve vrste etiketiranja, stereotipnog mišljenja i predrasuda predstavljaju opasnost u radu sa djecom i mladima zato što sužavaju polje djelovanja nastavnog kadra i samim tim smanjuju mogućnost realizacije potencijala svakog djeteta. Potkrepljenje ovoj teoriji nalazimo i u stavu Beckera (1963) koji društveno neprihvatljivo ponašanje ne definira u odnosu na ponašanja kojima se krše društvene norme već u odnosu na reakcije i sankcije društva koje su usmjerene prema određenim djelima i postupcima. *Devijantnim* se smatra onaj kojem je *devijantna etiketa* uspješno dodijeljena, a *devijantno ponašanje* je ono ponašanje koje je označeno kao društveno neprihvatljivo. Becker (1963) smatra da ljude, koji krše postavljena pravila, etiketiraju kao autsajdere i samim tim “devijan“ je onaj na koga je ova etiketa uspješno primjenjena, a devijantno

ponašanje je ono ponašanje koje ljudi tako etiketiraju. Ovaj fenomen nije rezervisan samo za šire društvene mase, može da se odnosi i na postupanje članova kolektiva nastavnog osoblja.

U vezi razumijevanja odabira ponašanja bez predrasudnog i stereotipnog ocjenjivanja koje će neizbježno odvesti u generalizacije i neadekvatan tretman savjetodavnog ili nekog drugog oblika rada sa djecom i mladima može poslužiti Glasserova teorija izbora ili Maslowljevo shvatanje ljudskih potreba. Glasser (2005: 43) skreće pažnju na fokus ka stvarnom uzroku ponašanja tj. da je potrebno uzeti u obzir „da se u djelovanju uvijek rukovodimo prema onom što u određenom trenutku želimo. Vanjski događaj (podražaj) se pri tom može činiti uzrokom, ali on to nikad nije.“ Osim na reakcije (nisu isključeni ni oni koji posljedice ponašanja rješavaju), implicira i na osvještavanje i prihvatanje činjenice da su potrebe univerzalne, iste i svojstvene svim živim bićima. Razliku u prihvatljivim i neprihvatljivim ponašanjima ne mislimo poništiti ukoliko je uzmemo kao neutralno, činjenično opisano ponašanje uz vrijednosnu orijentaciju da je svim ljudima ipak zajednički osnov razumijevanja u jeziku potreba. Maslow (1968: 3) slično opisanom, ukazuje da je korisno prihvatiti da „destruktivnost, sadizam, okrutnost, zloba, itd., predstavljaju nasilne reakcije protiv frustracije naših intrinzičnih potreba, emocija i sposobnosti. Pri tom ljutnja sama po sebi nije zlo, kao ni strah, lijenost, pa čak ni neznanje. Naravno, to može i doista vodi do društveno neprihvatljivih ponašanja“, ali iste treba sagledati iz perspektive nezadovoljenih potreba zbog kojih se dato ponašanje javlja. Također, ističe da „osnovne ljudske potrebe (za životom, za sigurnošću, za pripadnošću i naklonošću, za poštovanjem i samopoštovanjem i za samoostvarenjem) treba doživljavati kao neutralne, predmoralne ili pozitivno *dobro* (Maslow, 1968: 4).

Kao rezultat navedenog savjetuje se nastavnom osoblju (nastavnici i stručni saradnici) da u odnosu prema bilo kojoj kategoriji društva trebaju internalizovati sljedeće vještine, uzimajući u obzir vlastiti vrijednosni sistem, kulturološko i tradicionalno razumijevanje uz kompetencije (Reza 1999 prema Bjelopoljač i Kozlica, 2015: 60): *tolerancija na nejasnoću* (sposobnost da se na novo i nepoznato reaguje bez frustracije i neprijateljstva da bi se obezbjedio konstruktivni odnos sa osobama iz druge kulture, kao i sa svima onima koji imaju drugačiji sistem vrijednosti i drugačija uvjerenja), *prihvatanje bez suđenja* (njegovanje atmosfere povjerenja i prihvatanja, bez procjenjivanja, suđenja i kritike), *uvažavanje različitih perspektiva* i sposobnost da se bude u “koži” druge osobe; *istrajnost* (razumijevanje i strpljenje za brzinu kojom se procesi promjene dešavaju u ovom domenu); *jasan lični i grupni identitet, entuzijazam, posvećenost i strast* (sposobnost da se inspirišu drugi sopstvenom posvećenošću problematici o kojoj je riječ); *otvorenost za različitosti, za nova iskustva i ideje, kao i smisao za humor* (sposobnost da se smijemo sa drugima, a ne da se smijemo drugima). Da bi do promjene došlo, posebno je da se desi, kako *rekulturacija* (promjena stavova i vrijednosti određene populacije), tako i *restrukturacija* (promjena cjelokupnog sistema, tj. njegove strukture i načina funkcionisanja). Neki autori (poput Fullan, 1991) smatraju da rekulturacija mora da prethodi restrukturaciji, tj. ukoliko se teži promjenama u načinu rada koje će biti prihvaćene na nivou čitavog sistema, a ne samo na nivou pojedinaca, važno razvijati alternativne stavove i vrijednosti koje će te promjene podržati. Zbog toga je važno da proces *restrukturacije* i *rekulturacije* teče uporedo: zajedno sa promjenom stavova i vrijednosti odraslih i mladih, potrebno je mijenjati i sistem (u smislu vrijednosti, normi i procedura) koji bi te promjene podržao i učinio održivim. Ukoliko se zadržimo samo na promjeni pojedinaca, ostaćemo u okvirima paradigme tolerancije, bez pokušaja da u skladu sa paradigmom transformacije mijenjamo sistem u smislu obrazovanja društva za mir, ali i kreiranja i održavanja uslova za život zasnovan na zajedničkim vrijednostima društva. *Prema (Freire, 1984) transformativno obrazovanje vidi dijalog kao najbolji način da se kreiraju nove društvene realnosti, s obzirom da su ljudi ti koji ih kreiraju. Kroz dijalog postojeća realnost se može dekonstruisati i iznova konstruisati, nova značenja mogu biti uspostavljena, a nove prakse uvedene. Iako je povjerenje osnova dijaloga, ono nije uslov a priori. Povjerenje se uspostavlja u toku susreta osoba, koje kritički ispituju svijet i na taj način ga mjenjaju.*

Prevenција društveno neprihvatljivog ponašanja

Od svih institucija društvene zajednice institucionalni odgojno-obrazovni sistem ima najviše mogućnosti da primarnom prevencijom unaprijedi standard zaštite djece i mladeži od svih oblika rizičnog ponašanja. Da bi prevencija bila uspješna, potrebno je kontinuirano, integrirano u odgojno - obrazovni proces (kao dio plana i programa svake odgojno-obrazovne ustanove), provoditi mjere koje

su temeljem naučnih istraživanja potvrđene kao učinkovite. Učiti o nenasilju, djelovati nenasilno i podučavati druge o nenasilju u današnjem društvu ne čini se tako jednostavnim zadatkom. Djeca i mladi u svakodnevnim životnim procesima dolaze u situacije koje testiraju ili podržavaju sukobe vrijednosti zbog čega trebaju kao imunizaciju, obezbijeđeno sigurno okruženje u kojem pronalaze zajednički jezik razumijevanja, oblikuju stavove, isprobavaju tehnike rješavanja problema na društveno prihvatljiv način. Uspješan odgojni rezultat nezamisliv je bez kvalitetnog interaktivnog odnosa koji se uspostavlja i održava između odgajatelja (nastavno osoblje) i odgajnika (učenika, mladih). Osnovni zahtjev u primjeni bilo kojeg oblika pedagoškog rada sa djecom i mladima je (1) učešće stručnog tima u svim fazama odgojno-obrazovnog rada. To znači da interdisciplinarni pristup svih koji ulaze u grupu/učionicu djece i/ili mladih se mora odvijati na makro i mikro nivou: dogovor na nivou škole o cilju kojem teže kao zajednica (kakva škola želi biti, na koje resurse računaju - međusektorski pristup i partnerstvo), do jednoobraznog postupanja u slučaju odstupanja od dogovorenih pravila ponašanja bilo kojeg člana zajednice (djeca, mladi, zaposlenici). Kriterij može biti dogovoren na početku pedagoške godine putem funkcionalnih stručnih aktivnosti do naučnih vijeća usmjerenih ovom cilju: vrtiću/školi/fakultetu bez nasilja. (2) Psihosocijalna podrška integrirana u kurikulum odgojno-obrazovne ustanove i način rada nastavnog osoblja (ne isključuje dogovorene reakcije nenastavnog osoblja). Osim nenasilju usmjerenog stila poučavanja, isto je horizontalno i vertikalno povezano sa savjetodavnim ili terapijskim radom koji uključuje sve resurse koji doprinose rješavanju teškoća sa kojima se suočavaju djeca i mladi. Stručno djelovanje u radu sa djetetom, mladim osobama i roditeljima se realizira kroz:

1. individualni razgovor sa djetetom i/ili razgovor sa roditeljima/starateljima; 2. Grupni - porodični razgovor; 3. Radionice sa grupama kroz programe i projekte; 4. Rad sa okolinom – realizuju se aktivnosti i saraduje sa bitnim subjektima u životu djeteta u smislu imenovanja osjećanja, uvida i primjene tehnika koje omogućavaju procesuiranje emocionalnih procesa, dijeljenje i osnaživanje socio-emocionalnih kompetencija svih učesnika ovog procesa.

U savremene odgojne strategije ubrajamo: jačanje ego - procesa, igranje uloga, dramske igre, stimulativne igre (Pehar, 2000), odgoj i obrazovanje putem umjetnosti: crtanje, slikanje, vajanje, oblikovanje, pričanje priča u funkciji rješavanja problema, ples, pjevanje u funkciji iscjeljenja, obrazovanja i zabave (poput HEART psihosocijalnog programa, vidjeti u Bjelopoljak i Marjanović, 2021). Kao metode koje služe rješavanju problema predrasuda i teškoća u ponašanju se pored aktivnijeg rada sa djecom i mladima, radioničkim pristupom kojeg smo pomenuli sa ovom tematikom (identitet, predrasude, stereotipi, diskriminacija, nasilje) kombinuje i savjetodavni i terapijski rad. Na savjetodavni ili terapijski rad mogu ići osobe svih dobnih skupina (od djece do ljudi starije životne dobi), različitih nivoa obrazovanja i iz različitih društvenih slojeva. Najčešći razlozi zbog kojih se osoba može javiti za ovakav vid stručne pomoći su: strahovi, napadaji panike, osjećaj napetosti, nesanica, neraspoloženost, osjećaj usamljenosti i niže vrijednosti, nedostatak samopouzdanja, uznemirujuće ili pesimistične misli, iznenadni napadi vrućine, tikovi, mucanje, pojačano znojenje, poteškoće u učenju, gubitak koncentracije, *teškoće u ponašanju*, svakodnevnih poslova (ali i u profesionalne djelatnosti), kontinuirano stanje stresa, ovisnosti, pretilost, ovisnost od alkohola, cigareta ili ekrana, *teškoće u odnosima sa drugima (razumijevanje sebe i drugih)*, psihosomatske tegobe i dr. Savjetodavni ili terapijski tretman može pomoći osobama koje žele naučiti više o sebi, o drugima, kada žele realizovati postavljeni cilj, projekt ili poboljšati kvalitet života, kada žele kvalitetnije učiti i bolje napredovati u profesionalnoj, sportskoj ili nekoj drugoj aktivnosti, oni koji žele aktivno koristiti vlastite potencijale i pronaći nove strategije za bolje funkcionisanje, da budu uspješni u ulozi roditelja, u ulozi vršnjaka i slično. Isto tako svi sistemi u kojima mladi žive i provode svoje vrijeme (od porodice, škole do ulice) moraju imati razrađenu tehnologiju uočavanja moguće pojave nasilja među mladima, te razrađene načine na koji će se pokretati zaštitna intervencija. Rješenje problema nasilja bi se ogledao u: poučavanju djece i mladih o specifičnostima prepoznavanja i zadovoljavanja potreba (prevencija nasilja, opasnosti, identifikacija). Na osnovu stvorenih pretpostavki za kvalitetan odgojno - obrazovni rad i školski preventivni program ostvarit će zamišljene efekte, bolju interakciju i međusobno razumijevanje.

Metodološki pristup problemu istraživanja

Predmet istraživanja

Društveno neprihvatljivo ponašanje tema je brojnih radova i istraživanja koja iz različitih područja fokusiraju svoje zanimanje na uzorak kojeg predstavljaju djeca u sukobu sa zakonom, međutim ovaj rad će predmet istraživanja prenijeti na kvalitetu preventivnih programa nastavnog osoblja (nastavnici i stručni saradnici) u funkciji suzbijanja pojavnih oblika rizičnih ponašanja koji se odnose na djecu i mlade bez podjele s obzirom na iskustvo i ponašanje poput saradničkog, prijateljskog ili neprijateljskog. Da bismo mogli djelovati na prevenciji i suzbijanju društveno neprihvatljivih oblika ponašanja - naša spoznaja mora polaziti od činjenice da su takva ponašanja istodobno i društvena i individualna pojava, na koju utječe niz faktora: društveni (ekonomski, socijalni, moralni i sl) i individualnih (naslijeđenih ili stečenih bioloških i psiholoških osobina). U školskoj se dobi subjekti utjecaja na izgradnju identiteta umnožavaju, manje ili više intenzivnije djeluju, umnožavaju se slojevi identiteta, jasnije su izraženi neki slojevi identiteta, javljaju se stereotipi i predrasude o osobama ili grupama, prvi slučajevi diskriminacije, prvi sukobi. Tada je naročito važno ukazati da pogrešno širenje vlastitih negativnih iskustava na općenitu razinu može biti vrlo štetno za djecu i mlade i da moramo razviti mehanizme u cilju ranog prepoznavanja predrasuda posebno kod djece i mladih kako bi preventivno djelovali, suzbijali, spriječavali ponašanja koja doprinose nezadovoljstvu određene skupine, koja se odlučuje na *sukob sa pojedincima zajednice ili okolinom*. Uzimajući u obzir da se obrasci ponašanja formiraju dugi niz godina i da je proces „otklanjanja“ negativnih stavova i nepravednih generalizacija (o drugima koje najčešće nikada nisu ni sreli, upoznali) dugotrajan proces promjena u ponašanju da bismo isto očekivali pod efektima preventivnih programa, smatramo mogućim senzibilizaciju djece i mladih za vlastite predrasudne i stereotipne mehanizme ponašanja u skladu sa kojima, ne moraju djelovati.

Metod rada

Uzimajući u obzir karakter istraživanja koje je u ovom slučaju empirijsko i transferzalno usmjereno, radu je odgovarala kvalitativno-kvantitativna paradigma. Korišteno je više metoda, poput: deskriptivne i kauzalne metode, eksperimenta s jednom skupinom i metode teorijske analize, anketa te sudjelujuće posmatranje u etapama istraživačkog procesa. Nakon pribavljene saglasnosti roditelja za učešće djece i mladih u programu osmišljenih radionica (Obradene teme: *1. Identitet: Ko smo mi (sesije: Vrijednosti, Shvatanje kulturoloških razlika i Glasserova teorija izbora; Pronađimo zajedničke vrijednosti; Pregovori su ključ uspjeha i Stres); 2. Aktivno/pasivno - Komunicirajmo asertivno (sesije: Aktivno slućanje, Podučavanje o vještini i sastavnice vještine); 3. Vježbanje vještine – igranje uloga i povratna informacija (sesije: Pogled u ogledalu-pantomima, Igranje uloga: ABC model emocionalnog reagovanja, Prićam ti priću, Prepoznavanje emocija, Voćena fantazija – Škola bez nasilja)*) i istraživanja efekata kvalitete rada, educirani su stručni saradnici i nastavnici iz 21 škole (8 osnovnih i 16 srednjih) na početku školske 2021/22. godine u cilju jednoobrazne primjene i načina rada sa cjelokupnim uzorkom: 246 ućenika. Selekcija je izvršena prema broju gradova/općina kantona i broju škola 1:2. Plansko ustanovljavanje učinka odgojne akcije (program kroz 7 radionica kao eksperimentalni faktor) je primjenjeno nakon inicijalnog mjerenja startnih pozicija djece i mladih (pred test). Za inicijalno mjerenje je poslužio upitnik kreiran od četiri pitanja koji se odnose na demografske podatke, 14 pitanja sa ponuđenim odgovorima na Likertovoj, petostepenoj skali (1 – uopšte se ne slažem; 5 – u potpunosti se slažem) i jednog pitanja koji se odnosi na dodatne komentare ispitanika. Realizacija programa je podrazumijevala kontinuiran rad sa istom grupom ućenika koja je nakon 7 mjeseci po završetku programa popunila 2. verziju upitnika (post test) sa istim pitanjima kao i na pred testu. Treći e–upitnik je bio namijenjen nastavnicima/stručnim saradnicima. Sastoji se od 14 pitanja, od toga 13 pitanja podrazumijevaju kraće odgovore i 1 pitanje se odnosilo na procjenu kvalitete provedenih radionica na Likertovoj, petostepenoj skali (1 – bez pedagoškog efekta na ućenike; 5 - s potpunim pedagoškim efektom na ućenike). Upitnik je popunjavao nakon svake provedene radionice tijekom 7 mjeseci. Uz visoku pouzdanost instrumenta za ućenike i mlade (Crombach Alfa iznosi 0.82) izmjereni su učinci preventivnog programa. Cilj istraživačkog rada je

plansko ustanovljavanje učinka odgojnog rada nastavnog osoblja kroz 7 radionica Programa prevencije nasilja. Cilj su pratila tri zadatka i hipoteze:

1. Prikazati na uzorku od jednog odjeljenja (min. 16 učenika) karakteristike ponašanja učenika prije i poslije primjene radionica koje su sastavni dio programa prevencije nasilja;
2. Analizirati i usporediti promjene ponašanja učenika prilikom rješavanja problema u situacijama prije i poslije učestvovanja u radionicama Programa.
3. Ispitati stavove nastavnika po pitanju povjerenja u lični doprinos prevenciji nasilja u njihovim zajednicama (restrukturacija).

Za prvu hipotezu smo pretpostavili

H1 - da će promjenu ponašanja učenika pratiti povjerenje u školu i uključenost kroz lične i školske inicijative;

H2 - da će postojati statistički značajna razlika u načinima rješavanja problema kod učenika u post testu u odnosu na pred test.

H3 - da više od 50% uzorka nastavnika/stručnih saradnika ima pozitivan stav prema ličnim snagama u doprinosu prevenciji nasilja.

Uzorak istraživanja je stratificirani i čine ga školska djeca na uzrastu od 6 do 19 godina od prvog razreda osnovne škole do četvrtog razreda srednje škole iz osam općina/gradova Unsko-sanskog kantona (Bihać, Bosanska Krupa, Cazin, Bužim, Velika Kladuša, Bosanski Petrovac, Ključ i Sanski Most). Uzorak učenika u pred testu je obuhvatio 246 učenika. Uzorak za ispitivanje i primjenu radionica čine nastavnici i stručni saradnici zaposleni u osnovnim i srednjim školama USK-a, tj. 147 radionica od strane 21 nastavnika i stručnog saradnika.

Postignuti rezultati i diskusija

1. Efekti sedam radionica na nivou odjeljenja

„Veća je uspješnost preventivnih programa u onim školama u kojima se oni provode više godina uzastopno.“

(Tena Velki, Ksenija Ozdanovac)

U tabeli 1 su detaljnije prikazani rezultati pred i post testa o mjeranim pojavama u ponašanju učenika, generalizirani na nivou odjeljenja.

Tabela 1. Prikaz rezultata o efektu primjene Programa

Rezultati na primjeru odjeljenja od 16 učenika		Promjena nakon primjene programa (spašeno):
PRED TEST	POST TEST	
6 od 16 učenika se ne druži sa različitim grupama vršnjaka	2 od 16 učenika se ne druži sa različitim grupama vršnjaka	4 od 6 učenika (67%)
5 od 16 učenika ne vjeruje vršnjacima u slučaju da se razlikuju	3 od 16 učenika ne vjeruje vršnjacima u slučaju da se razlikuju	2 od 5 učenika (40%)
5 od 16 učenika smatra da se njihovo dostojanstvo ne poštuje	2 od 16 učenika smatra da se njihovo dostojanstvo ne poštuje	3 od 5 učenika (60%)
8 od 16 učenika smatra da ljudi iz njihovog okruženja ne prihvataju različitosti kada je u pitanju nacionalnost, religija, kultura, rasa, politička opredjeljenost, spol, starost	4 od 16 učenika smatra da ljudi iz njihovog okruženja ne prihvataju različitosti kada je u pitanju nacionalnost, religija, kultura, rasa, politička opredjeljenost, spol, starost	4 od 8 učenika (50%)
2 učenika od 16 u odjeljenju nema prijatelja	1 od 16 učenika u odjeljenju nema prijatelja	1 od 2 učenika (50%)
9 od 16 učenika smatra da se problemi u odjeljenjima ne rješavaju mirnim putem	4 od 16 učenika smatra da se problemi u odjeljenjima ne rješavaju mirnim putem	5 od 9 učenika (56%)
7 od 16 učenika smatra da učenici ne grade mir jer ih niko ne uči kako	3 od 16 učenika smatra da učenici ne grade mir jer ih niko ne uči kako	4 od 7 učenika (57%)
6 od 16 učenika smatra da ostali učenici ne pomažu jedni drugima kada imaju problem	2 od 16 učenika smatra da ostali učenici ne pomažu jedni drugima kada imaju problem	4 od 6 učenika (67%)
6 od 16 ne smatra da se u školi pravedno rješavaju učenički problemi	2 od 16 ne smatra da se u školi pravedno rješavaju učenički problemi	4 od 6 učenika (67%)
3 od 16 učenika nema povjerenja u školu	1 od 16 učenika nema povjerenja u školu	2 od 3 učenika (67%)
4 od 16 učenika ne doprinosi školskim inicijativama jer ih niko ne uključuje	1 od 16 učenika ne doprinosi školskim inicijativama jer ih niko ne uključuje	3 od 4 učenika (75%)
2 od 16 učenika ide u školu sa strahom	1 od 16 učenika ide u školu sa strahom	1 od 2 učenika (50%)
4 od 16 učenika nema povjerenja u nastavno osoblje	1 od 16 učenika nema povjerenja u nastavno osoblje	3 od 4 učenika (75%)
2 od 16 učenika osjeća da nema niti jednu osobu u školi kojoj se mogu obratiti kada imaju problem	1 od 16 učenika osjeća da nema niti jednu osobu u školi kojoj se mogu obratiti kada imaju problem	1 od 2 učenika (50%)

Generalizirajući dobivene podatke na uzorku od 246 učenika, rezultati su prikazani na primjeru jednog odjeljenja (min. 16 učenika, minimalni broj učenika u odjeljenju prema Pedagoškim standardima). Na prikazanom uzorku ukupan doprinos Programa na nivou jednog odjeljenja kojeg čini minimalno 16 učenika se kreće i do 75%, što govori u prilog toga da nam od našeg uzorka u fokusu ostaje 1 od 4 na početku isključena učenika, a samim tim se povjerenje u školu vraća u 75% slučajeva. Nakon učestvovanja u radionicima u sklopu Programa učenici u 50% slučajeva uspijevaju pronaći prijatelja ili oni pronalaze njih. Isti postotak je i u slučaju da bez straha odlaze u školu ili imaju osjećaj da u školi imaju nekoga na koga mogu računati kada imaju problem. U 67% slučajeva njihovi prijatelji postaju vršnjaci iz različitih grupa i za 67% populacije djece nastavno osoblje postaju prijatelji u koje imaju povjerenje, 67% njih pomaže drugima kada imaju probleme i imaju povjerenje u školu. U 50% slučajeva učenici postaju aktivisti u svome okruženju gdje se nacionalnost, religija, kultura, rasa, politička opredjeljenost, spol, starost prihvata. 56% populacije učenika počinje probleme rješavati mirnim putem, a 75% populacije učenika se počinje uključivati u školske inicijative. Od početnih 40% uzorka koji ne vjeruje da se u školi pravedno rješavaju učenički problemi, nakon primjene Programa, njih 30% počinje vjerovati u pravdu u školi. Prva postavljena hipoteza „promjenu ponašanja učenika prati povjerenje u školu i uključenost kroz lične i školske inicijative“ se prihvata.

2. Rješavanje problema bez i poslije iskustva radionica Programa prevencije nasilja

*„Problemi koje imamo ne mogu se rešiti
načinom razmišljanja koji ih je i kreirao“
(Albert Ajnštajn)*

U drugom zadatku bavimo se analiziranjem podataka iz pred testa i post testa u svrhu potvrđivanja postavljene hipoteze koja govori o postojanju statistički značajne razlike u načinima rješavanja problema u odjeljenskim zajednicama, a koji impliciraju na nenasilno ponašanje, kod učenika a obzirom na dob odnosno razred. Pretpostavka se odnosi na promjene u načinima nošenja i rješavanja problema, na bolje, u periodu ispitivanja nakon što su učenici učestvovali u svih sedam radionica Programa. Obzirom da su razlike ispitivane u dva navrata, rezultati su prikazani u dvije naredne tabele.

a) Tabela 2. Analiza razlika u ponašanju učenika prilikom rješavanja problema u situacijama prije učestvovanja u radionicama s obzirom na dob

---

	Dob učenika	N	Mean rank	
	7 godina	1	195.50	
	8 godina	2	157.50	
	9 godina	3	170.33	
	10 godina	1	211.50	Chi-Square 19.325 Df
	11 godina	19	111.84	12
Rješavanje problema-pred test	12 godina	26	130.15	Asymp. Sig. .081
	13 godina	25	138.52	
	14 godina	22	114.36	
	15 godina	31	143.71	
	16 godina	39	137.14	
	17 godina	50	109.42	
	18 godina	25	89.00	
	19 godina	2	80.25	
	Total	246		

---

a. Kruskal Wallis Test

b. Nezavisna varijable: dob

b) Tabela 3. *Analiza razlika u ponašanju učenika prilikom rješavanja problema u situacijama poslije učestvovanja u radionicama s obzirom na dob*

	Dob učenika	N	Mean rank		
U	7 godina	1	195.50		
	8 godina	2	157.50		
	9 godina	3	170.33		
	10 godina	1	211.50		
	Rješavanje problema- post test	11 godina	19	111.84	Chi-Square 29.357
		12 godina	26	130.15	Df 12
		13 godina	25	138.52	
		14 godina	22	114.36	Asymp. Sig. .003
		15 godina	31	143.71	
		16 godina	39	137.14	
		17 godina	50	109.42	
		18 godina	25	89.00	
		19 godina	2	80.25	
		Total	246		

rezultatima pred testa prikazanim u tabeli 2 (od 7 do 19 godina) , $\chi^2 (12, N = 246) = 19.325, p = .081$ ne postoji statistički značajna razlika u ponašanju učenika prilikom rješavanja problemskih situacija s obzirom na dob. Odnosno učenici izjavljuju da bez obzira na to koliko imaju godina u njihovim odjeljenjima nema razlika u sposobnostima rješavanja problema, da učenici pomažu jedni drugima bez ikakvih razlika, prisutno je pravedno rješavanje problema kod svih i učenici mogu tražiti pomoć kad se u odjeljenju desi neki problem. U rezultatima post testa prikazanim u tabeli 3 (od 7 do 19 godina) , $\chi^2 (12, N = 246) = 29.357, p = .003$ postoji statistički značajna razlika u ponašanju učenika prilikom rješavanja problemskih situacija s obzirom na dob, a najevidentnija razlika je kod *učenika sedmog i prvog razreda srednje škole* (Md = 138.52; Md = 143.71). U periodu nakon učestvovanja u provedbi radionica učenici šestog i devetog razreda su pokazali da u odnosu na ostale razrede postoji razlika u sposobnostima rješavanja problema, da učenici drugačije pomažu jedni drugima, prisutno je uključivanje lično ili u inicijativama škole, smatraju da se pravednije rješavanje problemi u odjeljenju u školi i da svi učenici mogu tražiti pomoć od minimum jednog uposlenika u školi u slučaju da se u odjeljenju desi neki problem. Zaključujemo u prilog prihvatanja druge hipoteze „postoji statistički značajna razlika u načinima rješavanja problema kod učenika u post testu u odnosu na pred test“.

3. Stavovi nastavnika po pitanju povjerenja u lični doprinos u prevenciji nasilja

*Nada nije uvjerenje da će se sve dobro završiti,
već sigurnost da nešto ima smisla, bez obzira na ishod
Vaclav Havel*

Povratne informacije od nastavnika/stručnih saradnika koji su realizirali radionice govore u prilog restrukturacije tj. stavova i vrijednosti koje podržavaju doprinos promjenama koje očekuju i na nivou sistema po pitanju teme prevencije nasilja. U tabeli 4. je prikaz odgovora u prilog povjerenja u vlastite snage i lični doprinos nenasilju (restrukturacija): bez dileme da lično mogu dati doprinos pronalazimo kod 63.3% nastavnog osoblja, nešto opreznije je 31.3%, a neutralnog stava 5.4%. Generalizirajući

ukupni podatak implicira na pozitivan stav nastavnog osoblja po pitanju proaktivnosti i akcija koje ne čekaju promjene sistema, ali mu prethode ili ga održavaju.

Tabela 4. U prilog restrukturacije

Nastavno osoblje	Odgovori na skali	f (frekvencija)	% (postotak)
Povjerenje u vlastiti doprinos prevenciji nasilja	Uopšte se ne slažem	-	-
	Ne slažem se	-	-
	Niti se slažem niti se ne slažem	8	5.4
	Slažem se	46	31.3
	U potpunosti se slažem	93	63.3
Ukupno		147	100.00

Opservacijom dodatnih odgovora nastavnika i stručnih saradnika koje su uslijedile nakon realizacije sedam radionica, zaključujemo da kod od 21 nastavnika/stručnog saradnika koji su proveli ukupno 147 radionica i od 147 datih odgovora na postavljeno pitanje „Da li je radionica rezultirala određenim akcijama koje su uslijedile poslije u školi i koje su to?“ u 5.4% slučajeva odgovorili u kontekstu navedenih neutralnih reakcija, dok se 94.6% odgovora odnosi na pozitivne reakcije i pokretanje akcija u kontekstu ideja i iskustva s radionica sa učenicima, a koje su uslijedile nakon provedenih radionica. Niti jedne opservacije nije bilo negativne. U prilog navedenog, prihvata se treća hipoteza „više od 50% odgovora nastavnika/stručnih saradnika ima pozitivan stav prema ličnim snagama u doprinosu prevencije nasilja.“

Tabela 5. Prikaz rezultata o realizaciji radionica u vidu akcija (i koje) koje su uslijedile u školama

Pozitivni odgovori stručnih saradnika (99 reakcija od 147 max.)

- „desili su se razgovori sa roditeljima i učenicima“
- „nabavka kutija za odlaganje telefona“
- „lanac vrijednosti u odjeljenju kao podsjetnik“
- „otvorila su se mnoga polja o tome kako učenici rade razne viber grupe u kojima je ponekad neki učenik okarakterisan „loše“, pa su učenici iz Vijeća učenika koji su bili na ovoj radionici istu radionicu odradili svako u svom odjeljenju“
- „učenici su pozitivniji i žele da više nauče o međuljudskim odnosima i komunikaciji“
- „učenici su kasnije u konverzaciji sa drugim učenicima pitali o njihovim simbolima i predstavljali sebe drugima“
- „da, učenici su prenijeli svoje iskustvo na druge učenike u razredu“
- „planiran je „Dan dijaloga“ na kraju prvog polugodišta sa razrednicima i predmetnim nastavnicima“
- „prijedlog je da se lista vrijednosti učini dostupna svim učenicima škole na način da se postavi na vidljivo mjesto u školi kako bi bila svakodnevni podsjetnik i učenicima nastavnicima“
- „grupa učenika je tražila da učestvuje u obilježavanju 15. februara Dana djece oboljele od karcinoma“
- „da, radionice su realizirane na času odjeljenjske zajednice“
- „u narednih 7 dana pokušati da se smanji upotreba ružnih riječi i generalno lošeg pristupa prema osbama sa kojima stupaju u kontakt“
- „radili smo pie grafikon ličnog i grupnog identiteta na časovima odjeljenjske zajednice“

- „da, drugačije razmišljanje učenika“
- „provođenje testa aktivnog slušanja u drugim odjeljenjima“
- „proces je u toku“
- „u razredima vježbamo JA poruke“
- „učenička želja da paze prilikom komunikacije sa drugima, da daju osobama mogućnost da se ne osjećaju osuđivanim, nego da imaju podršku kada im je potrebno“
- „jeste. Učesnici su podijelili svoja iskustva na radionicama sa kolegama iz razreda i veliki broj njih se želio priključiti našim radionicama“
- „predstavljanje simbola vrijednosti“
- „planiranje radionica sa Vijećem roditelja i Vijećem učenika“
- „učenici su tražili da na času odjeljske zajednice slično odrade teme koje su po programu“
- „izjava učenika: doći ćemo kući i ispričati roditeljima da naša komunikacija uvijek treba da bude prožeta JA porukama kako bismo izbjegli nelagodne situacije“
- „učenici, članovi Vijeća učenika su kao ambasadori mira u svojim razrednim zajednicama“
- „predavanje i tema obrađene na časovima Demokracije u devetim razredima“
- „više učenika iz drugih odjeljenja su iskazali potrebu da budu i oni uključeni u radionice, da se govori o ovim temama, tako da aktivnosti proširujem i na druga odjeljenja u kojima se ukaže potreba“
- „svjesni su koliko uče posmatranjem i imitiranjem“
- „Vijeće učenika je odlučilo da ovu radionicu preuzme i da radi naredne godine“
- „učenici će realizirati i podržati gore pomenutu kampanju u školi“
- „učenici su se pronašli u svakodnevnoj komunikaciji (sa roditeljima i vršnjacima)“
- „predložili su neke teme koje bi im bile potrebne“
- „ovakve radionice se trebaju uvesti kao obaveza u plan rada odjeljske zajednice. Da što više osoba bude usmjereno ka prevenciji nasilja“
- „ja kao stručni saradnik nastavljam sa implementacijom radionice i u drugim odjeljenjima, jer sam pobudila interes druge djece koja pokreću inicijativu da se radionice realiziraju i u njihovim odjeljenjima“
- „svaki učenik će sa još troje učenika u odjeljenjima od šestog do devetog razreda proći temu nenasilne komunikacije“
- „da, učenici kažu da se sad drugačije ponašaju prema svojoj braći, sestrama i vršnjacima“
- „u toku same radionice se pojavila svijest o važnosti pravilnog prosuđivanja“
- „aktivnost se realizuje paralelno na satima odjeljske zajednice“
- „ove radionice trebaju proći svi učenici“
- „učenici se više družu u slobodno vrijeme“
- „da, treba više razgovora o vrijednostima“
- „sad upoznajemo stvarno Protokol o postupanju u slučaju nasilja u školama“
- „podrškom, ljubavlju, prihvatanjem. Kada se ispriča priča proradi empatija i želja da se svako osjeća lijepo i ugodno“
- „učenici reaguju ukoliko primjete nasilje“
- „da...pa drug će im ipak završiti razred, iznenada je obolio..., a oni će mu pomoći da sve nadoknadi u učenju.“
- „učenici su sa razrednim starješinom, odradili radionicu aktivnog slušanja na času odjeljske zajednice“
- „učenici su kroz odjeljske zajednice odradili temu „vrste nasilja“ te napravili pano sa prigodnim materijalom na zadanu temu“
- „kroz odjeljsku zajednicu i Vijeće učenika učenici su odradili radionicu sa temom „stereotip, predrasuda i diskriminacije“
- „na časovima odjeljske zajednice i Vijeću učenika realizirana je radionica o vrijednostima. Sa nastavnicima bosanskog jezika je dogovoreno da učenici pišu na temu vrijednosti. Najbolji rad na zadanu temu će biti nagrađen“
- „učenici su dobili zadatak da vježbaju primjenu JA i TI govora u školi ali i svakodnevnoj komunikaciji izvan škole sa roditeljima, prijateljima“

Zaključna razmatranja

„Oni koji se ne pomjeraju, ne primjećuju svoje okove“

(Roza Luksemburg)

Važnost istraživanja i govora o temama koje daju riječ stavovima koji ne odobravaju nasilje, netoleranciju, diskriminaciju ili neke oblike –izama prema bilo kojoj populaciji, u ovom slučaju – djeci i mladima, predstavljaju samo put spoznaja, analiziranja, kako bi razmatranjem mjera koje su efikasne i koje doprinose kvaliteti suživota koji uključuje razumijevanje, empatiju, simedoniju i ostale bitne elemente, mogli živjeti sa sobom i sa drugima. Vjerovatno je mnogo lakše govoriti o stereotipima/predrasudama, diskriminaciji/opresiji, nego pokušati da se oni prevaziđu, budući da njihovo prevazilaženje zahtjeva svjestan napor i kritički odnos prema samom sebi. 63.3% uzorka istraživanja je odlučilo da ne čeka sistemске promjene nego je bilo uzrokom promjena. Iste su značile: učenici rješavaju probleme na drugačiji način – nenasilnom komunikacijom, a njihovo ponašanje prati povjerenje u školu kao i uključenost kroz lične i školske inicijative. Vjerujemo da kritički odnos prema sebi ne treba da se zasniva na osjećanju krivice i stida, jer oni ne dovode do suštinske promjene, već treba da bude zasnovan na osjećanju ponosa koji proizilazi iz hrabrosti da se suočimo sa svojim slabostima i rješivosti da učinimo sve što je u našoj moći da ih prevaziđemo. Ljudi će biti spremniji za promjenu čak i veoma snažnih uvjerenja, kada im se nove mogućnosti predstave na način koji za njih ima smisla, kada vjeruju osobi koja im predstavlja ono što je novo i kada ih niko ne optužuje za uvjerenja koja su imali. Rezultati ovog istraživanja govore u prilog tvrdnji da je promjena moguća, ali onda kada počinje i na ličnom i na sistemskom nivou. Škole koje su pokrenule promjene, već imaju rezultate i čini se da neće čekati na sistemska rješenja. Jer nasilje i posljedice nasilja ne čekaju.

Obrazujući za mir, ne čekaju ni nastavnici/stručni saradnici.

Literatura

1. Becker, H. S. (1963). *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. London: Free Press.
2. Bjelopoljak, Š. i Kafedžić, L. (2018). *Od stigme do školskog (ne)uspjeha*. U: Arnaut, A, ur. Zbornik radova 7. međunarodnog naučno-stručnog skupa *Obrazovanje, jezik, kultura, tendencije i izazovi*: SaZnanje. Zenica: Filozofski fakultet Univerziteta u Zenici, str. 26–35.
3. Bjelopoljak, Š. i Kozlica, E. (2015). *Društveno neprihvatljiva ponašanja uzrokovana poteškoćama u učenju*. Publikacija stručnih radova i izlaganja sa stručnog simpozijuma: Unapređenje obrazovnog sistema u oblasti primjene inkluzivnih principa podučavanja. Bihać: Save the children i Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta, str. 54–63.
4. Bjelopoljak, Š. i Marjanović M. (2021). *Smjernice za integraciju HEART metodologije u nastavne planove i programe*. Sarajevo: Save the Children.
5. Bošković, M. (2006). *Kriminologija*. Novi Sad: Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
6. Bujanović, T. (2007). *Uzroci, uslovi i fenomen devijantnog ponašanja maloljetnika*. Diplomski rad. Banja Luka, str.19 – 27.
7. Freire, P. (1984). *Pedagogy of the Oppressed*. New York: Continuum Publishing Corporation
8. Fullan, M. (1991). *The New Meaning of Educational Change*. New York, NY: Teachers' College Press.
9. Glasser, W. (2001). *Kvalitetna škola – Škola bez prisile*. Zagreb: Educa.
10. Maslow, A. (1968): *Toward a psychology of being (2nd ed.)*. New York: Van Nostrand.
11. Pedagoški standardi objavljeni u Službenom glasniku USK-a. Godina XVI - Broj 12; 15. maja 2012.
12. Pehar, L. (2008). Psihološke posljedice reforme osnovne škole. Sarajevo: Službeni list BiH.
13. Pehar, L.(2000). *Oduzeto djetinjstvo*. Zenica: Dom štampe.
14. Petrović, B. i Gorazd, M. (2008). *Kriminologija*. Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu
15. Radni materijal (2010) COI, Step by Step, Seminar: Obrazovanje za društvenu pravdu, Sarajevo
16. *Revidirani protokol o postupanju u slučaju nasilja koje uključuje djecu*. Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta, Ministarstvo zdravstva i socijalne politike, Ministarstvo unutrašnjih poslova i Ministarstvo pravosuđa i uprave. Bihać, 13.12.2018.
17. Ryan, W. (1976). *Blaming the victim*. New York: Random House, Inc.

EFFECTS OF WORK OF TEACHING STAFF IN VIOLENCE PREVENTION

Summary

Understanding the relationship between conscious and unconscious processes that take place within the human mind, through which certain positive or negative behaviors, implicit or explicit, are expressed - represents the area of research of many sciences. By raising awareness, especially in the last fifteen years, emphasis is placed on the causes of behavior that discriminate on any basis and point to the need to develop better social relations based on equality, tolerance, philanthropy, and the same is the intention of numerous school programs. Schools and other institutions are designed to represent a resource for society, even when it models unacceptable forms of behavior for future generations. The educational system works with intervention and preventive programs to prevent these forms of behavior, while children simultaneously adopt various prejudicial and stereotypical models of behavior, building attitudes about others, even when they have never met „those others“. It implies a competitive environment, lack of cooperation, passivity and sanctioning of critical thinking is a suitable ground for discrimination of all categories of society and that with the way of working of a heterogeneous group of teaching staff, even the school is not immune to the lack of quality. In this paper, we are dealing with the assessment of the effectiveness of the quality of the work of teachers and professional associates, namely those focused on the prevention of unacceptable patterns of behavior through the minimum, i.e. only seven workshops of professional associates and teachers. The pre-test and post-test include 246 students of different ages from primary and secondary schools and 21 teachers/professional associates. The results speak in favor of the need for interventions in cases of violence in schools, and about changes in student behavior when solving problems in situations before and after participation in the Program's workshops. More than 50% of responses from teachers and associates speak in favor of positive effects after applying seven workshops. The work is of an empirical nature, based on the naming of phenomena that threaten the quality of (co)life, which children internalize in future behaviors, and offers guidelines for the establishment of practice based on education that calls for peace in all aspects of the lives of current and future generations.

Keywords: *socially unacceptable forms of behavior, children in conflict with the law, violence prevention*